

in policijska poročila posebej osvetljujejo tudi požrtvovalno delovanje slovenske protifašistične duhovščine, ki je prevzela vlogo branika slovenstva pred italijansko asimilacijo. Zgodovinski arhiv italijanskega zunanjega ministrstva hrani veliko dokumentov v zvezi z odnosi z Jugoslavijo in Vatikanom. Bogato arhivsko gradivo Gramscijevega inštituta je bilo avtorici temeljni vir zlasti za prikaz odnosov KPI do KPJ in do narodnih manjšin. V primerjavi z obsežnim arhivskim gradivom italijanskega izvora so se ohranili le redki slovenski arhivski dokumenti. Boljša je le ohranjenost tiska slovenskih ilegalnih organizacij. Zato si je avtorica prizadevala to praznino zapolniti s tiskanimi in rokopisnimi memoarskimi viri, veliko pričevanj pa je zbrala tudi sama. Z njihovo znanstvenokritično uporabo je uspešno izpopolnila vrzeli v pisnih virih in preverjala podatke v njih. S pritegnitvijo obsežne dokumentacije, ki jo podrobno navaja v okoli tisoč opombah, je dr. Kacinova številna obravnavana vprašanja osvetlila prva, poznavanje mnogih problemov pa dopolnila in poglobila. Ob tem je v uvodu tudi poudarila, da je zaradi pomanjkanja virov marsikatero vprašanje ostalo še odprto, na nekatera pa odgovarja z novimi vprašanji.

Nova monografija je potrdila dosežanje ocene glede ustreznosti znanstvene metode obdelave različnih vidikov nacionalnega vprašanja. Dr. Kacinova je politične procese v zgodovini primorskih Slovencev prikazala ob upoštevanju nekaterih gospodarskih, socialnih in kulturnih elementov, tako da je omogočila njihovo razumevanje in osvetlila medsebojno povezanost. Glede na prepletenost usode primorskih Slovencev in istrskih Hrvatov v Julijski krajini je v njeni monografiji tudi precej podatkov o slednjih. Posebna odlika dr. Kacinove je edino pravilno vztrajanje na celoviti osvetlitvi politične problematike primorskih Slovencev, t. j. na prikazu vloge meščanskih in delavskih dejavnikov v skladu z njihovim pomenom in aktivnostjo, s čemer je sledila pobudi svojega akademskega učitelja dr. Metoda Mikuža. To ji je povzročilo v začetnem raziskovalnem obdobju tudi težave ter neupravičene kritike, da zapostavlja revolucionarni tabor in se posveča proučevanju Tigra, ki da ne zasluži znanstvene obdelave, avtorica pa je dokumentirano dokazala njegovo narodnorevolucionarni značaj. Končno naj kot metodološko odliko poudarimo tudi njeno analitično in sintetično obdelavo teme »antifašizem zatirane narodne manjšine kot moralnopolitično gibanje v vseh svojih odtenkih«. Ob sklepu naj ponovno poudarimo, da je bil vseljidski odpor Slovencev in Hrvatov v Julijski krajini, »pasiven in aktiven, spontan in organiziran in celo oborožen«, prvi v Evropi. Avtorica je pri tem še poudarila: »Majhna in ekonomskosocialno nepomembna narodnostna skupnost je bila skoraj dvajset let osamljen vzorec odporom in uporom, ki so med drugo vojno nastali po vsej Evropi zoper naci-fašistično agresijo« (str. 9—10).

Dela dr. Kacinove odmevajo tudi v Italiji, kjer so dosegla v historiografiji o fašizmu visoko oceno in tudi zahtevo za prevodi. To dokazuje tudi dejstvo, da bo zgodovinski inštitut v Vidmu (Udine) v svoji reviji objavil dve poglavji iz pričujoče monografije. Prav glede na širšo pomembnost bi bilo knjigi koristno dodati še povzetek v italijanščini.

Po izidu obravnavanega dela je ostalo do celotne podobe politične zgodovine primorskih Slovencev neobdelano še zadnje obdobje 1935—1941. Že dosežanja dela dr. Milice Kacin-Wohinz sodijo med najpomembnejše dosežke slovenskega zgodovinopisja med vojnoma, želeli pa je, da bi ga s četrto monografijo še obogatila.

Miroslav Stiplovšek

Thomas M. Barker, *Social Revolutionaries and Secret Agents: the Carinthian Slovene Partisans and Britain's Special Operations Executive*. New York : Columbia University Press, 1990. 274 strani. (East European Monographs ; 276)

Marjan Linasi, *Antifašistično in narodnoosvobodilno gibanje mladine na Koroškem 1938—1945*. Ljubljana : Partizanska knjiga, 1990. 228 + 24 strani. (Knjižnica OF ; 12)

Protifašistični odpor in partizanstvo koroških Slovencev zaradi značilnosti in primerjalnih posebnosti ter zaradi v naš čas segajočih posledic še vedno pritegujeta nezmanjšano pozornost raziskovalcev in razmeroma širokega kroga (predvsem) avstrijske in slovenske javnosti. Ob razmeroma bogati beri spominske literature o žitju in bitju koroških Slovencev pod nacizmom, ob objavljenih razpravah o posameznih obdobjih ali vidikih koroškega partizanstva, ob rednem izhajanju *Vestnika koroških partizanov* in ob objavljeni obsežni tematski bibliografiji (M. Suhodolčanova) pa so le redka zaokrožena knjižna dela o zgodovini koroških Slovencev v drugi svetovni vojni (J. Rausch), čeprav v rokopisih obstoje. Zato tembolj velja pozdraviti skoraj hkraten izid dveh novih monografij o obravnavani tematiki; avtorja izhajata iz zelo različnih krogov, uporabljano zgodovinsko gradivo je tudi različno, tenor pisanja pa podoben in objavljeni rezultati enaki ali med seboj dopolnjujoči se.

Avtor prve knjige (*Družbeni revolucionarji in tajni agenti : koroški slovenski partizani in britanska služba za posebne operacije — SOE*), profesor State University

v Albanyju (New York) **Th. M. Barker** (r. 1929) je strokovnjak za evropsko zgodovino novega veka in je svojo znanstveno pot začel prav s proučevanjem zgodovine koroških Slovencev. V dveh izdajah je objavil edini celoviti obsežnejši pregled te tematike za čas od naselitve do konca sedemdesetih let našega stoletja; njegovo doktorsko disertacijo so leta 1960 v seriji *Studia Slovenica* natisnili slovenski izseljenci v ZDA, leta 1984 pa je s sodelovanjem Andreja Moritscha precej dopolnjeno besedilo objavil v vrsti *Vzhodnoevropskih monografij*, tako kot tokrat. Med pripombami k drugi knjigi sem v pohvalni oceni (ZČ, 39/1985, str. 305—307) zapisal: »Čeprav je v primerjavi s prvo izdajo oris koroškega partizanstva ustrežnejši, bi si glede na njegov pomen in dosedanje obdelanost v historični literaturi le želeli nekoliko popolnejšo sliko«. Izpolnitev naše tedanje želje predstavlja sedanja Barkerjeva tretja knjiga s koroško tematiko. Na obeh straneh slovensko-avstrijske meje je tudi zaradi politične aktualnosti ideološko neobremenjenega obravnavanja slovenskega partizanskega boja (predvsem, a ne samo) na Koroškem že vzbudila neobičajno živahen odmev in strokovni in širši ne-zgodovinarski javnosti. Za leto 1991 sta najavljena tako slovenski kot nemški prevod knjige, oba bogatena z dopolnitvami in popravki k angleškemu izvirniku.

Nemški prevod bo Barkerjevo delo približal tudi večinskemu prebivalstvu v sednji deželi in nanj utegne prav »terapevtsko« učinkovati. Obstoj oboroženega protinacističnega boja v eni izmed avstrijskih dežel oziroma v enem izmed gau-ov Hitlerjeve »Ostmarke« je namreč še vse do danes šokantno dejstvo za znaten del Avstrijcev. Največkrat ga skušajo sprejemati le kot poskus izvoza komunistične revolucije preko karavanških vrhov ali pa kot drugi vpad balkanskih osvajalcev v 20. stoletju. V diplomatskih pogajanjih za obnovitev avstrijske državnosti po drugi svetovni vojni so koroško NOB sicer še predstavljali tudi kot avstrijski prispevek za lastno osvoboditev; tudi novejša avstrijska zgodovinska pisarja ne zanemarija te dimenzije koroškega partizanstva. Barker pa jasno pokaže, da britanski poskusi, da bi partizanski odpor zanesli tudi v nemško-govoreče avstrijske kraje, niso obrodili sadov. Enaka je bila izkušnja OF-ovskih in KPS-ovskih aktivistov, ki so računali na internacionalistično pomoč avstrijskega delavstva in kmetov v boju proti zlu nacizma.

Profesor Barker svoj posebni interes za koroško partizanstvo pojasnjuje tudi z naključnim lovskim srečanjem pod Obirjem, svojo neprikrito naklonjenost do naših koroških zamejcev pa s tem, »da so bili preveč dolgo žrtve narodnostne nestrpnosti in diskriminacije« (str. XII uvoda). Zaradi te naklonjenosti se avtor ni odrekel objektivnosti in kritični analizi koroškega (in celotnega slovenskega) partizanstva. Verjetno danes v svetu ni drugega zgodovinarja, ki bi združeval temeljito poznavanje celotne koroške zgodovine, pregled nad avstrijsko, slovensko (jugoslovansko) in zahodno literaturo o drugi svetovni vojni in o protinacističnem boju koroških Slovencev, pritegovalje novih arhivskih virov različnih provenienc ter intenzivno intervjuvanje preživelih akterjev vojnega spopada na Koroškem. Že iz naslova knjige je razvidno, da med te akterje avtor šteje tudi misijo britanske SOE, ki je preko koroškega slovenskega partizanstva želela oboroženi protinacistični upor razširiti tudi v notranjost Avstrije. Barker v svoji razpravi, v obsežnem izboru objavljenih dokumentov in v poglobljenih opombah obravnava (po mojem vedenju) vse relevantne dogodke in procese vojnega časa na južnem Koroškem. Tipičen anglosaksonski stil pisanja, na meji literature in angažiran v svojih sodbah, je privlačen tudi za bralca, ki ga dostopno obilje vojnih štorij in kontroverznih sodb in obsodb utegne že utrujati. Posebej za slovensko publiko je tematika Barkerjeve knjige še kako aktualna, saj analizira problematiko razvoja (komunistično vodenega in naravnane) partizanstva v izrazito (katoliškem) kmečkem in polproletarskem okolju, križanje interesov velikih sil na ozemlju našega naroda oziroma njegovega obrobnege dela, zaključne boje (vključno z Borovljami in humperškim mostom) ter partizansko retorizijo (vrnitev domobrancev, ustašev in četnikov, »odvlečenje« stotnije nemškokoroških civilistov) itd.

S formalne plati velja povedati, da je avtor osnovni tekst strnil v šest poglavij, ki skupaj z uvodom in zaključkom obsegajo vsega sedemdeset tiskanih strani. Polovico toliko je še opomb, za štirideset strani se je nabralo imenskega, krajevnega in stvarnega kazala, zemljevidov in fotografij. Skoraj polovica knjige pa je namenjena objavi enajstih britanskih dokumentov o slovenskem partizanstvu, slovenskih zahtevah po priključitvi Koroške in zavezniškem odnosu do njih, o položaju po britansko-jugoslovanski osvoboditvi (zasedbi) Koroške, ko je ob ultimativni zahtevi po umiku Titovih sil skoraj prišlo do oboroženega spopada. Večina objavljenih dokumentov seveda neposredno ali posredno priča o delovanju britanske misije »Clowder« pri koroških partizanih. Zanimiv je prikaz ozadja teh misij in medsebojnih odnosov v SOE. Če so partizani podcenjevali ali včasih zamolčevali veliko materialno pomoč zahodnih zaveznikov (posredovale so jo vojaške misije), se je z Barkerjem težko strinjati v oceni, da je bila na Koroškem britanska pomoč partizanom pomembnejša od pomoči narodnoosvobodilnega gibanja iz matične Slovenije (str. 29 in 77). Avtor uspešno umešča koroško partizanstvo in zaključne boje na Koroškem v splošni okvir druge svetovne vojne in v mediteranski oziroma balkanski vojni »teater«, ne zanemarija pa

tudi političnih komponent koroškega slovenskega odporništv. Ob številnih laskavih ocenah partizanov Barker na podlagi dokumentov zapiše tudi marsikatero gorko na njihov rovaš. Britanski veterani partizanom posebej ne morejo odpustiti smrti najbolj izpostavljenega moža misije »Clowder« Alfgarja C. G. Hesketh-Pricharda, »majorja Cahusaca«, ki je bil ubit v še ne povsem pojasnjenih okoliščinah decembra 1944 na Svinji planini. Imena domnevnega partizanskega krivca avtor zaradi nedokaznosti suma ne zapiše, medtem ko pri popisovanju napak nekaterih partizanskih vodij iz dokumentov povzame tudi njihova imena.

Nekaj takih britanskih sodb je slovenskim bralcem tako ali tako že znanih, saj je bilo več dokumentov SOE, ki jih Barkerjeva knjiga vključuje, že predstavljenih v Borcu 1983 in 1984 po zaslugi Dušana Bibra in Toneta Ferenca. Čeprav avtor navaja njune objave in tudi siceršno pomoč, omembe te prve integralne objave dokumentov ni. Dodali bi lahko še opozorilo na kakšen neupoštevan, a npr. v koroški reviji Carinthia leta 1987 že objavljen ameriški dokument o pozni pomladi 1945 na Koroškem, na nekaj novejših avstrijskih disertacij (tudi) o koroškem odporniškem gibanju, na obširnejšo slovensko literaturo ipd. S tem pa bi že prešli k podrobni diskusiji o vsebini knjige in h kritiki razmeroma malomarnega tiska, kar ni namen tega po dolžini omejenega poročila.

Avtor druge tokrat ocenjevane knjige, dela o protifašističnem boju koroške mladine, je **Marjan Linasi**, razmeroma mlad tudi sam (r. 1958). Sedanji ravnatelj Koroškega pokrajinskega muzeja (revolucije) v Slovenjem Gradcu se je že med študijem začel specializirati na mladinsko gibanje in na koroško partizanstvo; s teh dveh področij je 1980 in 1981 pri profesorju Stiplovšku pripravil svojo seminarsko in diplomsko nalogo ter začel objavljati v strokovnem tisku. Bralci *Zgodovinskega časopisa* ga poznajo tudi kot soavtorja knjige o koroškem partizanskem zdravstvu (prim. ugodno recenzijo Metke Gombač v ZČ 40/1986, št. 3, str. 355—356). Za Linasija lahko ugotovimo, da je uspel strniti in izkoristiti pozitivne dosežke dosedanjega memoarskega, arhivističnega, muzejskega in publicističnega obravnavanja (koroškega) partizanstva, tako da nam podaja živo sliko, bogato dokumentirano tudi s povednimi in sugestivnimi detajli. Rdeča razvojnica nit je razvidna, analiza zgodovinskega dogajanja na primerni strokovni ravni.

Naslov knjige avtor presega tako vsebinsko kot časovno. V prvih razdelkih namreč pregledno prikazuje napredno (pravzaprav skojevsko, komunistično) mladinsko gibanje v Mežiški dolini in položaj slovenske mladine na avstrijskem Koroškem med obema vojnoma. Glede vsebinskega okvira pa že v predgovoru nekdanja koroška partizanka in mladinska aktivistka Olga Kastelic-Marjetka točno ugotavlja, »da je govoriti posebej o gibanju mladih v osvobodilni vojni pravzaprav protislovno,« saj je bilo med partizani »mladih več kot osemdeset odstotkov« (str. 8). Dvanaajstletnikov, torej otrok in še niti ne mladincev ali teenagerjev, je bilo v koroškem protifašističnem odporu vključenih kar nekaj.

V krajšem prvem poslavju o uporništvu od anšlusa do jeseni 1942 je nov predvsem prikaz akcij mežiških skavtov, ki so do 1944 nato večinoma odšli v partizane. Drugo poglavje prikazuje začetke organiziranega delovanja Zveze slovenske mladine in SKOJ na Koroškem od oktobra 1942 do novembra 1943. Razmah gibanja v naslednjem letu na vsem področju od Ziljske doline do mežiškega okrožja je tema tretjega poglavja, katerega značilnost je med drugim tudi pomoč v šolanih mladinskih kadrih iz osrednje Slovenije ter veliko število žrtev med njimi. Za ta čas se je Linasi v večji meri že lahko oprl tudi na pisano dokumentacijo, saj tudi koroška NOB ni minila brez »papirnate vojne« in mreže forumov. Junija 1944 je bil tako ustanovljen Ob KOM SKOJ z Marieto Vasič kot sekretarko. »Delni zastoj gibanja v zimi 1944—45 in ponovna oživitve spomladi 1945« je naslov četrtega poglavja. Posebni poglavji sta namenjeni še mežiškemu okrožju in delovanju SKOJ-a v koroških partizanskih enotah, saj večina besedila sicer govori o organiziranju mladine »na terenu«. Linasi opozarja, da so tu ostali mladoletni fantje, ki jih nemška (ali partizanska) mobilizacija še ni zajela, in dekleta, ki niso služila »dolžnostnega leta«. Odbore ZSM so sestavljala skoraj izključno mlada kmečka dekleta. Prepletenost ZSM, SKOJ, KPS in OF je bila večja kot v osrednji Sloveniji. Sodelovanja z nemškogovorečo mladino je bilo malo. Vsebinsko knjiže zaokrožajo fotografska priloga, sezname mladinskih vodstev, sezname aktivnih mladincev v Mežiški dolini (502 imeni) in na zamejskem Koroškem (250 imen), kratka kronologija in kazalo oseb, krajev, domačij, enot, organizacij, političnih organov in nekaterih pojmov.

Splošnega ugodnega vtisa ob branju knjiže ne bi spremenilo navajanje posameznih spodrsiljaev v besedilu in še odprtih vprašani, ki jih nekatere avtor tudi evidentira. Za bodoča raziskovanja bo potrebno več izvleči iz obstoječe literature, ki o koroški mladini v NOB govori morda samo bežno ali posredno, predvsem tudi iz neslovenske in nepartizanske literature. Zgodovinarji protifašističnega boja pa se bodo (bomo) morali znebiti tudi še vedno prevladujočega (nezavednega) prevzemanja agitpropovskega političnega žargona.

Janez Stergar